

Резюме

Птащенко Д. С. Некоторые особенности нормативной регламентации мнимой обороны в уголовном праве Украины.

В статье автором исследуются некоторые особенности нормативной регламентации мнимой обороны в уголовном праве Украины. Нормативная регламентация мнимой обороны в уголовном праве Украины совершается статьей 37 Уголовного кодекса Украины. Статья 37 УК Украины была включена в раздел VIII «Обстоятельства, которые исключают преступность деяния» Общей части УК Украины, а соответственно и мнимая оборона рассматривается как обстоятельство, которое исключает преступность деяния. В науке уголовного права отсутствует единый подход относительно понимания сути института обстоятельств, которые исключают преступность деяния. Однако доминирующей является позиция, в соответствии с которой обстоятельства, которые исключают преступность деяния, присущи отсутствие противоправности и их общественная польза (допустимость). Мнимая оборона полноценно не соответствует ни одному из упомянутых признаков.

Ключевые слова: мнимая оборона, обстоятельства, которые исключают преступность деяния, противоправность, общественная опасность (допустимость).

Summary

Ptaschenko D. Some peculiarities of law regulation of mistaken defense in criminal law of Ukraine.

In the article the author explores some features of law regulation of mistaken defense in criminal law of Ukraine. Law regulation of mistaken defense in criminal law of Ukraine is used by the Article 37 Criminal code of Ukraine. The Article 37 Criminal code of Ukraine was included in Section VIII "Circumstances, what exclude criminal responsibility" General part of Criminal code of Ukraine, according to it mistaken defense is considered as circumstance, what excludes criminal responsibility. In scientific criminal law there is no unique understanding of essence of circumstances, what exclude criminal responsibility. Prevail is the thought, that circumstances, what exclude criminal responsibility, is not illegal and is social useful (permissible). Mistaken defense in general is illegal and is not social useful (permissible).

Key words: mistaken defense, circumstances, what exclude criminal responsibility, illegality, social usefulness.

Отримано 7.06.2013

УДК 343.162(477)

О. М. ТЕРЛЕЦЬКИЙ

*Олександр Миколайович Терлецький, здобувач
Східноєвропейського національного університету
ім. Лесі Українки*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Сучасна демократична держава у своїй структурній побудові має три гілки влади: законодавчу, виконавчу та судову. Даний розподіл повноважень у державі має гарантувати громадянам захист прав та свобод, унеможливити зловживання владою та її узурпацію однією особою чи органом. Гілки влади, існуючи поряд, постійно взаємодіють та взаємозалежать. Законодавча влада України, в особі Верховної Ради України, приймаючи загальнообов'язкові норми поведінки, реалізовує їх через виконавчий апарат держави (виконавчу гілку влади в особі Кабінету Міністрів України), а у випадку порушення прийнятих правил застосовує правозахисний механізм через судову гілку влади.

На початку третього десятиліття свого існування Україна зіткнулася з проблемою ефективної організації державної влади. Поширення деструктивних тенденцій у системі влади, втягнення суду в політичні змагання із неформальним впливом з боку правлячої частини політикуму викликає потребу в розробці науково обґрунтованої концепції дійсно збалансованого поділу влади, зокрема встановлення максимально допустимої незалежності судової гілки, суддівського корпусу та об'єктивності при здійсненні судочинства.

Поняття незалежності та об'єктивності судочинства і суддів є багатоаспектним, що включає в себе: питання відбору кандидатів на посади суддів; розподіл справ серед служителів Феміди; питання відповідальності та моральності суддів та багато інших. Серед усієї маси проблемних питань об'єктами дослідження у статті обрано інститут функціонального призначення (обрання) законодавчою та виконавчою гілками влади суддівського корпусу та проблему матеріально-технічного забезпечення судів.

Дослідження питань вдосконалення правосуддя, незалежності та порядку формування судової гілки влади проводили такі науковці, як: Л. Вільдхабер, Р. Давид, Н. А. Жук, М. І. Козюбра, К. С. Колісник, В. Кононенко, А. В. Лужанський, М. Мельник, Л. М. Москвич, С. В. Обрусна, Є. Б. Ольховський, В. В. Онопенко, С. В. Прилуцький, А. О. Селіванов, В. В. Сердюк, Н. П. Сиза.

Метою цієї статті є дослідження взаємозалежності гілок влади, зокрема деяких проблемних випадків негативного впливу законодавчої та виконавчої гілки влади на об'єктивність та незалежність судочинства.

Значущість суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення судочинства, настільки велика, що припущення помилки, в тому числі завідомо неправомірне прийняття рішення, може зруйнувати життя як окремо взятої людини, так і всього народу.

Судочинство як вид діяльності державного механізму в розрізі ст. 6 Основного Закону України¹, яка встановлює поділ державної влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову, однаково стосується кожної із вказаних гілок. У теорії держави і права досить часто вживають поняття «тріада гілок влади». Тріада – це єдність, сформована трьома окремими частинами². Єдність як характеристика свідчить про цілісність системи, необхідну для досягнення мети створення цієї системи. Поряд із тим така система містить відокремлені та незалежні частини. Тому єдність у системі забезпечується взаємозв'язками між частинами, що й утворює міцну і злагоджену структуру. Збалансування цих взаємозв'язків здійснюється через визначення прав та обов'язків, які в сукупності є основою принципу стримувань та противаг між гілками влади.

К. С. Колісник зазначає, що система стримувань і противаг є діючою в тому разі, коли компетенція всіх органів державної влади включає в себе як виключні повноваження, так і спільні, за допомогою яких будується механізм взаємодії та взаємозалежності всіх гілок влади³. Таке визначення відображає сутність принципу стримування й противаг, оскільки робиться наголос на понятті «виключні повноваження» кожної гілки влади. Чітке та виключне розмежування повноважень серед владних структур сприяє тому, що кожен зобов'язаний займатись тим, що визначено йому законом, а не перебирати на себе функції інших. Окрім того, механізм взаємодії одночасно пов'язує владну тріаду процедурою прийняття та виконання рішень, взаємозалежністю таких рішень, залишаючи гілки влади незалежними.

Незалежність судочинства забезпечується відокремленістю судової влади від законодавчої та виконавчої, які не повинні мати засобів втручання у процес здійснення правосуддя⁴. Ключовим моментом доктринального підходу до поділу влади є визнання самостійного і рівноправного значення судової влади щодо інших гілок влади⁵. Тому для розширення незалежності судочинства необхідно дослідити обставини, що дають змогу законодавчій та виконавчій гілкам влади, якщо не прямо, то опосередковано впливати на процес судочинства, а також дослідити причини економічної (фінансової) залежності судів у забезпеченні своїх елементарних видатків.

Проблема інституту функціонального призначення (обрання) суддівського корпусу законодавчою та виконавчою гілками влади

У тріаді гілок влади США, як зазначає Р. Мартинюк, судова влада не просто стримуючий чинник законодавчої і виконавчої влади: вона виступає активним творцем політики, володіючи важелями ефективного впливу на процес прийняття політичних рішень двома іншими гілками влади⁶.

У реаліях української державності суд також є творцем політики, проте творить її за замовленням, а не в дусі дотримання конституційних принципів та норм, з належною реалізацією основних прав і свобод людини та громадянина. Зумовлено це наявністю у законодавчої та виконавчої гілок влади функціональних повноважень з формування суддівського корпусу. Відповідні положення містяться в ст. 128 Конституції України, де передбачено, що перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. У подальшому суддя може бути обраний Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом. Звільнення з посади судді відбувається тим органом, який його призначив або обрав (ст. 126 Конституції України, ст. 100 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Водночас, аналізуючи чинне законодавство, ніде ми не знайдемо норми закону, яка б давала право суддям, чи зокрема органам суддівського самоврядування, призначати (обирати) осіб на посади у виконавчій вертикалі влади або ж формувати законодавчу владу.

Випливає логічний висновок, що функціональне призначення інших гілок влади є одностороннім процесом, де одна сторона (Верховна Рада України чи Президент України) має право вибору (як їм корисніше), а друга зобов'язана коритися такому вибору. У зазначеній формулі судова гілка є зобов'язаною стороною, оскільки суди загальної юрисдикції утворюються та ліквідовуються Президентом України. Формування складу кожного суду як установи, також залежить від волі Президента чи Верховної Ради, так як в силу ст.ст. 72, 73, 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» їм належить право призначати чи здійснювати переведення суддів з одного суду до іншого.

У первісній редакції (від 7 липня 2010 р.) ст. 72 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було передбачено, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі подання Вищої ради юстиції протягом 30 днів з дня отримання подання. Така редакція статті формально дозволяла Президенту відмовити у призначенні на посаду судді через недодержання вимог до кандидатів чи порушення порядку проведення добору.

З цього приводу законодавець 5 червня 2012 р. Законом № 4874-VI вніс зміни до ст. 72, встановивши, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі і в межах подання Вищої ради юстиції, без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору кандидатів у судді. Будь-які звернення щодо кандидата на посаду судді не перешкоджають його призначенню на посаду судді. Викладені в таких зверненнях факти можуть бути підставою для порушення Президентом України перед компетентними органами питання про проведення в установленому законом порядку перевірки цих фактів⁷.

Через внесення таких змін відбулась ніби формалізація повноважень Президента щодо призначення на посаду судді, яка зводиться до банального підпису указу про призначення, без права обґрунтованої відмови.

Але водночас не передбачено відповідальності за непідписання указу. Створено лише ширму: «заперечення Президента не впливають на його обов'язок призначити суддю». Проте, за відсутності бажання, Президент може не підписувати указ згідно з поданням Вищої ради юстиції, без будь-яких правових наслідків. Теж саме стосується переведення суддів до іншого суду. У публікації члена Конституційної асамблеї М. Мельника вказано: «попри промовисту назву, закон жодним чином не змінив ситуацію з судовою владою»⁸.

Реальний поділ влади в умовах української державності досягається за рахунок посилення позицій судової влади не лише як головного гаранта прав і свобод людини, а й інституту, що відіграє системоутворюючу роль у механізмі «стримувань і противаг»⁹.

Варіант односторонності у взаємовідносинах з функціонального призначення жодним чином не сприяє об'єктивності судочинства та послаблює позицію судової системи, що створює проблему на загальнодержавному рівні.

Виконуючи чи не основну функцію у встановленні законності, маючи розгалужену мережу судів загальної юрисдикції та визначену систему суддівського самоврядування, судова влада залишається більшою мірою залежною від законодавчої та виконавчої, здійснюючи фактично їх обслуговування. Позиція судової влади як «придатку» чи «доповнення» інших влад вимагає негайної зміни щонайменше у бік паритетності.

Одним із шляхів встановлення рівноцінності судової влади є часткове позбавлення законодавчої та виконавчої гілок влади можливості впливу на формування суддівського корпусу. Винятковими випадками їх втручання у процес призначення (обрання) суддів повинні бути: 1) неможливість (нездатність) відповідного органу суддівського самоврядування здійснити призначення (обрання) судді у встановлений законом строк; 2) наявність достатніх правових підстав вважати, що діяльність чи особа судді не відповідають встановленим законам вимогам, безпечальніє спільне рішення про що має бути прийняте більшістю законодавчого органу та Президентом України (з моменту прийняття такого рішення повноваження судді призупиняються).

Вказані варіанти зберігають в силі систему взаємостримування і противаг та є способом реалізації уповноважуючої функції народовладдя в частині її здійснення органами первинного народного представництва. На обов'язковій наявності такої функції наголошує А. О. Селіванов¹⁰.

Проблема матеріально-технічного забезпечення

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено ряд гарантій незалежності суддів, в тому числі з 1 січня 2013 р. оплата праці в десятикратному розмірі від мінімальної заробітної плати не включаючи надбавок, зі щорічним збільшенням до рівня – 15 мінімальних заробітних плат з 1 січня 2015 року. Здавалося б досить високе матеріальне та соціальне забезпечення суддів, законодавче закріплення їх недоторканності, а точніше – особливої процедури притягнення до відповідальності, повинні зняти всі питання у їх безсторонності, об'єктивності при прийнятті рішень, залежності судочинства. Та це не так.

В умовах вільної ринкової економіки, в якій кожна корисна дія має свою вартість, діяльність суду повністю залежить від елементарного матеріально-технічного забезпечення.

Досліджуючи окремі питання реформування судочинства і судоустрою, Є. Б. Ольховський, суддя Ленінського суду м. Харкова, звертає увагу на проблему фінансової залежності суду. Держава практично не фінансує видатки та потреби судової системи, навіть на придбання марок і конвертів, а судді за власний кошт ремонтують та облаштовують свої робочі місця¹¹.

Аналогічної думки дотримується голова Вишого адміністративного суду України Ігор Темкіжев, стверджуючи: «Щодо незалежності суддів, то її забезпечення має відбуватися шляхом створення реальної економічної незалежності. Йдеться і про матеріально-технічне забезпечення судів... Головне – відійти від звичного фінансування судових органів за залишковим принципом...»¹².

Забезпечення фінансової незалежності судової системи можливе шляхом розширення повноваження органів суддівського самоврядування¹³.

Аналізуючи чинний Закон України «Про судовий збір» з'ясуємо, що судовий збір сплачується за місцем розгляду справи та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України. Кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису¹⁴.

Фінансування усіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України¹⁵. При визначенні сум фінансування і закладенні їх в проект закону про Державний бюджет України на відповідний рік Кабінет Міністрів України лише радиться з Державною судовою адміністрацією, на яку покладено обов'язок організаційного забезпечення діяльності органів судової влади. Причому проект закону про Державний бюджет України в подальшому підлягає затвердженню Верховною Радою і наступному виконанню Кабінетом Міністрів. Після проходження всієї процедури затвердження видатків служителям Феміди знову чекають на милість розпорядників бюджету, коли ті перерахують кошти на відповідний рахунок.

Повна економічна залежність суду залишає значний негативний відбиток на результатах його діяльності. Розширюючи незалежність судової гілки влади, варто частину від отриманого судового збору відразу залишати у розпорядженні Державної судової адміністрації. Обсяг таких коштів повинен покривати витрати на матеріально-технічне забезпечення діяльності суду, а контроль за їх належним використанням здійснюватиме Рахункова палата як незалежний і підконтрольний лише Верховній Раді України орган.

З огляду на зазначене вище, для досягнення мети розширення незалежності судочинства необхідно:

- 1) позбавити законодавчу та виконавчу гілку влади можливості впливу на формування суддівського корпусу;
- 2) як виняток, дозволити Президенту України обирати суддів у випадку неможливості (нездатності) відповідного органу суддівського самоврядування здійснити таке обрання суддів у встановлений законом строк;
- 3) надати можливість більшості законодавчого органу та Президенту України спільним рішенням, за наявності достатніх правових та фактичних підстав, які підтверджують, що діяльність чи особа судді не відповідає встановленим законам вимогам, приймати рішення про призупинення повноважень судді;
- 4) створити умови економічної незалежності судів, надавши право Державній судовій адміністрації хоч частково, без державних бюджетних процедур, розпоряджатися надходженнями при сплаті судових зборів, у обсязі необхідному для покриття елементарних видатків на матеріально-технічне забезпечення процесу судочинства;
- 5) як стримуючий фактор контроль за витратами Державної судової адміністрації залишити за Рахунковою палатою.

Реформування судової системи у вказаному напрямі дасть змогу зробити суд фактично незалежним від впливу законодавчої та виконавчої гілок влади, зберігши при цьому в силі принцип стримування та противаг.

¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30 – С. 141.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

³ Колісник К. С. Роль системи стримок і противаг в контексті врівноваження влади та запровадження політичної реформи як подолання кризи влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Pravo/63101.doc.htm – Назва з екрану.

⁴ Сиза Н. П. Система елементів права на справедливий суд / Н. П. Сиза // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» № 20. – Частина 1. – Том 4. – С. 194–199.

⁵ Вільдхабер Л. Місце Європейського Суду з прав людини у європейському конституційному контексті / Л. Вільдхабер // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 1. – С. 56–59.

⁶ Мартинюк Р. Конституційний Суд України в системі стримувань і противаг / Р. Мартинюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2008. – Вип. 39. – С. 186–192.

⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів: Закон України від 05.06.2012 № 4874-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4874-17>

⁸ Мельник М. Підпорядкування судової влади: завершення процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytcs/id/pidporjadkuvannja-sudovoji-vladi-zavershennja-procesu-635/> – Назва з екрану.

⁹ Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 30–63.

¹⁰ Селіванов А. О. (Комісія з питань здійснення народовладдя). Щодо реалізації народовладдя через органи державної влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytcs/id/a.o.selivanov-komisija-z-pitan-zdijsnennja-narodovladdja.-schodo-470/> – Назва з екрану.

¹¹ Ольховський С. Б. Окремі питання реформування судочинства і судоустрою / С. Б. Ольховський // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 7 (107). – С. 40–42.

¹² Інтерв'ю Голови Вищого адміністративного суду України Ігоря Темкіжева газеті «Закон і бізнес» // Закон і бізнес. – № 35 (1074). – 29 серпня – 7 вересня 2012 року. – С. 6.

¹³ Чимний Р. Судова реформа: крок за кроком / Р. Чимний // Закон і бізнес. – № 35 (1074). – 29 серпня–7 вересня 2012 року. – С. 2.

¹⁴ Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>

¹⁵ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page5>

Резюме

Терлецький О. М. Окремі проблеми забезпечення об'єктивності та незалежності судочинства в Україні.

У статті досліджено проблему інституту функціонального призначення (обрання) суддівського корпусу законодавчою та виконавчою гілками влади. Проаналізовано проблему матеріально-технічного забезпечення судів. Запропоновано ряд реформацийних нововведень, спрямованих на розширення незалежності судової гілки влади та її економічної самостійності. Висловлено пропозиції щодо позбавлення законодавчої та виконавчої гілок влади можливості впливу на формування суддівського корпусу та пропозиції створити умови економічної незалежності судів, надавши право Державній судовій адміністрації частково розпоряджатися надходженнями при сплаті судових зборів. Пропонується дозволити Президенту України обирати суддів у випадку неможливості (нездатності) відповідного органу суддівського самоврядування здійснити таке обрання суддів у встановлений законом строк. Пропонується надати можливість більшості законодавчого органу та Президенту України спільним рішенням приймати рішення про призупинення повноважень судді.

Ключові слова: суд, судді, Президент України, законодавча та виконавча гілка влади, реформа судової гілки влади, незалежність судочинства, економічна самостійність суду, суддівське самоврядування, державна судова адміністрація.

Резюме

Терлецький А. Н. Отдельные проблемы обеспечения объективности и независимости судопроизводства в Украине.

В статье исследована проблема института функционального назначения (избрания) судейского корпуса законодательной и исполнительной ветвями власти. Проанализирована проблема материально-технического обеспечения судов. Предложено ряд реформационных новшеств направленных на расширение независимости судебной ветви власти и ее экономической само-

стоятельности. Даны предложения по лишению законодательной и исполнительной ветвей власти возможности влияния на формирование судейского корпуса и предложения создать условия экономической независимости судов, предоставив право Государственной судебной администрации частично распоряжаться поступлениями при уплате судебных сборов. Предлагается разрешить Президенту Украины избирать судей в случае невозможности (неспособности) соответствующего органа судейского самоуправления осуществить такое избрание судей в установленный законом срок. Предлагается предоставить возможность большинству законодательного органа и Президенту Украины совместным решением, принимать решение о приостановлении полномочий судьи.

Ключевые слова: суд, судьи, президент Украины, законодательная и исполнительная ветвь власти, реформа судебной ветви власти, независимость судопроизводства, экономическая самостоятельность суда, судейское самоуправление, государственная судебная администрация.

Summary

Terletskyi O. Some problems ensure objectivity and independence of the judiciary in Ukraine.

The article investigates the problem of the Institute of functions appointment (election) of the judges by legislative and executive branches of government. The article investigates the problem of material support of judicial institutions. The article proposed reformation innovations aimed at expanding the independence of the judiciary and its economic independence. Author proposes depriving the legislative and executive branches of government ability to influence the formation of the judiciary. Also, the author proposes to create conditions for economic independence of the courts, to authorize the State Judicial Administration partially dispose of receipts for the payment of court fees. The author proposes to elect judges of the President in case of failure (failure) of the organ of self-government to carry out the election of judges in a statutory period. The author proposes to give powers the majority of the legislature and the President of Ukraine joint decision, decide to suspend the powers of the judge.

Key words: court, judge, president of Ukraine, the legislative and executive branches, reform of the judiciary, judicial independence, economic independence of the court, judicial authorities, State Court Administration.

Отримано 25.04.2013